

אִין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם (שם יד יא), וכן בנסעם מתוך הים [כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר], שנאמר וַיִּמְרוּ עַל יַם סוּף (תהלים קו ז), כדאיתא בערכין (פו ע"א):⁵ בין פארן ובין תפל ולבן. אמר (רבי יוחנן) [רשב"י], חזרנו על כל המקרא, ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן, אלא הוכיחן על הדבר(ים) שתפלו על המן שהוא לבן, שאמרו וַנִּפְשְׁנוּ קָצָה בְּלַחַם הַקֶּלֶקֶל (במדבר כא ה), ועל מה שעשו במדבר פארן ע"י המרגלים: וחצרת. במחלוקתו של קרח.⁸ דבר אחר, אמר להם, היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע, ואתם נדברתם במקום: ודי

⁵ ז"ל: תניא אמר ר' יהודה עשר נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה שנים בים ושנים במים שנים במן שנים בשליו אחת בעגל ואחת במדבר פארן שנים בים אחת בירידה ואחת בעלייה בירידה דכתיב המבלי אין קברים במצרים בעלייה כדרב הונא דא"ר הונא ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו כדרבה בר מרי דאמר רבה בר מרי מאי דכתיב וימרו על ים סוף ויושיעם למען שמו מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואומרים כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר. ועי' ספרי שם: מול סוף. מלמד שהוכיחן על מה שעשו בים סוף והימרו בתוך הים והפכו עורף כלפי משה ג' מסעות. ר' יהודה אומר הימרו בתוך הים והימרו על הים וכן הוא אומר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף.

⁶ מדרש תנאים לדברים (פרק א): ובין תפל ולבן אמר ר' ישמעאל, חיזרנו על כל המסעות ולא מצינו מקום שנקרא שמו תפל ולבן אלא כך א"ר יוסי הוכיחן על דברי תפלות שאמרו על המן שנקרא לבן שנ' (שמות טז לא) והוא כזרע גד לבן ומה אמרו עליו (במדבר כא ה) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל.

⁷ עי' אבות דרבי נתן (פרק ד משנה א): בין פארן במרגלים (במדבר יג) וישלח אותם משה ממדבר פארן.

⁸ עי' דברים רבה (מהדורת ליברמן) דברים (סי' ט): וחצרות, ר' יהודה בר אלעאי אמ' בחצרות היתה מחלוקת קרח.

⁹ עי' ספרי (&): וחצירות. אמר להם לא היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים בדין ק"ו לשאר בני אדם. ד"א וחצירות ומה מרים שלא דברה אלא באחיה הקטן כך נענשה במדבר.

(א)אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחות¹, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו [ישראל את המקום] (לפני המקום בהן, לפיכך) סתם את הדברים והזכירן ברמוז, מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל. אילו הוכיח מקצתן, היו אלו שבשוק אומרים, אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך, אילו היינו שם היינו משיבין אותו, לכך כנסם כולם, ואמר להם הרי כלכם כאן, כל מי שיש לו תשובה ישיב²: במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב, [אלא במדבר] (ומהו במדבר, אלא) בשביל מה שהכעיסו(הו) במדבר, שאמרו מי יתן מוֹתְנוּ וגו' (שמות פז ג): בערבה. בשביל הערבה, שהטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב⁴: מול סוף. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף, שאמרו הַמַּבְלִי

¹ עי' (&): דבר משה וגו'. וכי לא נתנבא משה אלא זה בלבד והלא הוא כתב את כל התורה כולה שנאמר (דברים לא) ויכתוב משה את כל התורה הזאת מה ת"ל אלה הדברים, מלמד שהיו דברי תוכחות שנא' שם לב וישמן ישורון ויבעט.

ועי' איכה זוטא (פרשה א): אמר רבי תנחום כל מקום שאתה מוצא דבר דברי דברים אינו אלא דברי תוכחות, כתוב אלה הדברים אשר דבר משה (דברים א' א'), וכתוב תמן מזי רעב ולחומי רשף (שם ל"ב כ"ד), כתיב דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי (הושע א' א'), וכתוב תמן כי אתם לא עמי וגו' (שם שם ט'), כתיב דברי ירמיהו (ירמיה א' א'), וכתוב אשר למות ואשר לשבי לשבי (שם מ"ג י"א).

² עי' ספרי (דברים סי' א): אל כל ישראל. אלו הוכיח מקצתם הרי אלו שבשוק היו אומרים כך היית' שומעי' מבן עמרם ולא הייתם משיבים לו דבר כך וכך. אם היינו יושבים שם היינו משיבים לו ד' וה' פעמים על כל דבר ודבר ד"א מגיד שכנסן משה מגדולם ועד קטנם ואמר להם כל מי שיש לו תשובה יבוא ויאמר.

³ עי' ספרי דברים (א): ר' יהודה אומר הרי הוא (שמות טז) ויאמרו להם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים. ד"א במדבר זה הכלל על מה שעשו במדבר.

⁴ עי' שם: בערבה. מלמד שהוכיח על מה שעשו בערבות מואב שנא' במדבר כה וישב ישראל בשטים.

אחי, ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה, כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כו', כדאיתא בספרי (סי' ב'¹¹), וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה, וכן שמואל, שנאמר הנני ענו כי (שמואל א' יב ג), וכן דוד את שלמה בנו (מ"א ב א): (ד) אחרי הכתו. אמר משה, אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצה הארץ, יאמרו מה לזה עלינו, מה היטיב לנו, אינו בא אלא לקנתר ולמצוא (עילה) [עילא], שאין בו כח (להכניסנו) [להכניסן] לארץ, לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם, ואחר כך

זהב. הוכיחו על העגל, שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם, שנאמר וְכִסֶּף הַרְבִּיתִי לָהֶם וְזָקַב עָשׂוּ לְבַעַל (הושע ב י): (ב) אחד עשר יום מחרב. אמר להם משה, ראו מה גרמתם, אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש (ברנע) כדרך הר שעיר, ואף הוא מהלך י"א יום, ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים. שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב, שנאמר וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ וַגּו' (במדבר י יא), ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע (תענית כג ע"א), צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה, שאכלו הבשר חדש ימים, ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר (שם) [של] מרים, נמצא בני ימים הלכו כל אותו הדרך, וכל כך היתה (ה)שכינה מְתִלְפֶטֶת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ [דרך הר שעיר], ובשביל שקלקלתם, הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה¹⁰: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחו אלא סמוך למיתה, ממי למד, מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה, אמר [לו], ראובן בני, אני אומר לך, מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו, כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו

¹¹ ז"ל: ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחודש. מלמד שלא הוכיחם אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח לבניו אלא סמוך למיתה שנא' (בראשית מט) ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים אמר לו ראובן בכורי אתה. אמר לו בני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ד' דברים אין מוכיחים את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהו מוכיחו וחוזר ומוכיחו. כדי שלא יהיו חבירו רואהו ומתבייש הימנו ושלא יהא בלבך עליו [מילקוט רמז תת ושלא יהו המוכיחים מתוכיחין] שהתוכחה מביאו לידי שלום. וכן אתה מוצא באברהם שנא' (בראשית כא) והוכיח אברהם את אבימלך על אודות ומהו אומר שם ויכרתו ברית שניהם. וכן הוא אומר ביצחק שם כו ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם ואומר וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום. וכן אתה מוצא ביהושע שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנא' (יהושע כד) אם רע בעיניכם לעבוד ה' בחרו לכם היום את מי תעבדו אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם ואם את אלהי הנכר אשר יושבים בארצם ויענו כל העם אל יהושע לא כי ה' נעבוד. וכן אתה מוצא בשמואל שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנאמר (ש"א יב) הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו ויאמרו לא ויאמר אליהם עד ה' בכס היום ויאמר עד. וכן אתה מוצא בדוד שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנא' (מ"א ב) ויקרבו ימי דוד למות.

המדבר במי שגדול הימנו עאכ"ו. ד"א וחצירות ומה מרים כשדברה הדבר לא שמעה כל בריה אלא הקב"ה בלבד שנאמר (במדבר יב) וישמע ה' כך נענשה. המדבר בגנותו של חבירו ברבים עאכ"ו.

¹⁰ עי' ספרי דברים (סי' ב): אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע. וכי מהלך י"א יום לקברו' התאוה ומקברות התאוה לחצרות והרי אינו אלא מהלך שלשה ימים שנאמר (במדבר י) ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים רבי יהודה אומר וכי לשלשה ימים הלכו ישראל מהלך י"א מסעות והלא אינו מהלך אלא מ' יום כענין שנא' באליהו מ"א יט ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכיל' ההיא מ' יום ומ' לילה אחר שאמר אי אפשר חזור לך לענין הראשון ד"א י"א יום מחורב אלו זכו ישראל ל"א יום היו נכנסים לארץ אלא מתוך שקלקלו מעשיהם גילגל המקום עליהם מ' שנה שנאמר במדבר יד במספר הימים אשר תרתם את הארץ מ' יום יום לשנה יום לשנה.

כמו הַנְּהַגָה נָא הוֹאֵלֶתִי (בראשית יח כז):¹⁷ באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם:¹⁸ (ו) רב לכם שבת. כפשוטו, ויש מדרש אנגדה, הרבה גְּדֻלָּה לכם ושכר, על ישיבתכם בהר הזה, עשיתם משכן מנורה וכלים, קבלתם תורה, מנייתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות:¹⁹ (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה (ספרי דברים ו): ובאו הר האמרי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר (ספרי שם): בערבה. זה מישור של יער (ספרי שם): בהר. זה הר המלך (ספרי שם): ובשפלה. זו שפלת דרום (ספרי שם): ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקסרי וכו', כדאיתא בספרי (שם): עד הנהר הגדל. מפני שנזכר עם ארץ ישראל קוראו גדול [ובבראשית עושהו אחרון שבכולם], משל הדיוט אומר, עבד מלך מלך, הַדְּבַק לְשַׁחֲוֹר וישתחוו לך, קָרַב לְגַבִּי דְהִינָא וְאִידֵהוּן:²⁰ (ח) ראה נתתי. בעיניכם אתם רואים, איני אומר לכם מאומד ומשמועה:²¹ באו ורשו. אין מערער בדבר, ואינכם צריכים

¹⁷ עי' ספרי דברים (ס' ד): בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר. אין הואלה אלא התחלה שני' (שופטים יט) הואל נא ולין וייטב לבך ואומר (ד"ה א יז) עתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך.
¹⁸ עי' תנחומא דברים (פרק ב): אתה אומר לא איש דברים אנכי בסוף ארבעים שנה שיצאו ישראל ממצרים התחיל מפרש התורה בשבעים לשון באר את התורה הזאת הפה שאמר לא איש דברים אנכי אמר אלה הדברים.
¹⁹ ספרי דברים (ס' ה): רב לכם שבת בהר הזה. שכר הוא לכם ישיבתכם בהר הזה קבלתם עליכם בו את התורה מניתי עליכם ע' זקנים ושרי אלפים ושרי מאות ושרי נ' ושרי עשרות. עשיתם לכם המשכן וכלים הא הנאה גדולה היא לכם ישיבתכם בהר הזה.
²⁰ שם (ס' ו): עד הנהר הגדול נהר פרת. שרבו ותוקפו כנגד ארץ ישראל. משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחוו לך. ועי' שבועות מז ע"ב.
²¹ עי' שם (ס' ז): ראה נתתי לפניכם את הארץ. אמר להם איני אומר לכם לא מאומד ולא משמועה אלא כשם שאתם נכנסים לארץ אין אתם צריכים כלי זיין אלא קובע דיופטין ומחלק.

הוכיח¹²: סיחן וגו' אשר יושב וגו'. אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון, היה קשה, שהמדינה קשה, ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי (בתוכה) [בה], היתה קשה, שהמלך קשה, על אחת כמה וכמה, שהמלך קשה והמדינה קשה¹³: אשר יושב בעשתרת. המלך קשה והמדינה קשה¹⁴: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים¹⁵, ועשתרות זה, הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל, שנאמר וַיָּבֹאוּ אֶת רְפָאִים בְּעֶשְׂתֵּרֹת קְרָנִים (בראשית יד ה), ועוג נמלט מהם, והוא שנאמר וַיָּבֹאוּ הַפְּלִיט (שם יג), ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים (לקמן: יא)¹⁶: [עשתרות – שני הרים זה אצל זה ושיני ההר בולטין בראשן בגובה כמין קרנים] באדרעי. שם המלכות (ספרי דברים ג): (ה) הואיל. התחיל,

¹² עי' שם (ס' ג): אחרי הכותו את סיחון מלך חשבון. משל למה הדבר דומה למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר אמרו לו חיילותיו תן לנו את גלוסקאות חמות אמר להם אני נותן לכם שוב אמרו לו תן לנו גלוסקאות חמות אמר להם האיפרכיס שלו בשביל שהמלך כשר אם לאו מאין לו רחיים מאין לו תנורים במדבר. כך אמר משה מוכיחני את ישראל תחילה עכשיו יאמרו עלי בשביל שאין בו כח להכניסנו לארץ ולהפיל סיחון לפנינו הוא מוכיחנו הוא לא עשה כן אלא לאחר שנכנסו לארץ והפיל סיחון ועוג לפנים אחר כך הוכיחם לכך נאמר אחרי הכותו.

¹³ עי' שם: את סיחון מלך האמורי היושב בחשבון. אלו לא היה סיחון קשה ושרוי בחשבון קשה היה שהרי המדינה קשה. ואלו לא היתה המדינה קשה וסיחון שרוי בתוכה קשה היה שהמלך קשה עאכ"ו שהמלך קשה והמדינה קשה.

¹⁴ עי' שם: ואת עוד מלך הבשן. ואלו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות קשה היה ואלו לא היתה מדינה קשה ועוג שרוי בה קשה היתה שהמלך קשה עאכ"ו שהמלך קשה ומדינה קשה.

¹⁵ עי' שם: בעשתרות. שהיה קשה כעשתרות.
¹⁶ עי' נדה (סא ע"א): ויבא הפליט ויגד לאברם העברי ואמר רבי יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול.

שלמה, אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות, שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוול אין בכך כלום, אני אם חייבתי ממון שלא כדיון, נפשות אני נתבע, שנאמר וְקָבַע אֶת קַבְעֵיהֶם נֶפֶשׁ (משלי כב כג); (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום, (והלא לא היו אלא ששים רבוא), מהו והנכם היום, הנכם (משולים) כיום, קיימים (לעולם) כחמה וכלבנה וככוכבים²⁶: (יא) יסף עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם, אלא אמרו לו, משה, אתה נותן קצבה לברכתנו [ככה], כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לְמַנּוֹת וְגו' (בראשית יג טו), אמר להם זו משלי הוא, אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם²⁷: (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר

למלחמה, אלו לא שלחו מרגלים, לא היו צריכין לכלי זיין²²: לאבתיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב, אלא אברהם כדאי לעצמו, יצחק כדאי לעצמו, יעקב כדאי לעצמו²³: (ט) ואמר אלכם בעת ההוא לאמר. מהו לאמר, אמר להם משה, לא מעצמי אני אומר לכם, אלא מפי הקב"ה²⁴: לא אוכל לבדי וגו'. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל, אדם שהוציאם ממצרים, וקרע להם את הים, והוריד את המן, והגיו [להם] את השליו, לא היה יכול לדונם, אלא כך אמר להם, ה' אלהיכם הרבה אתכם, הגדיל וְהָרַם אתכם על דייניכם, נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין²⁵. וכן אמר שלמה, פִּי מִי יוּכַל לְשַׁפֵּט אֶת עַמּוֹד הַכֶּבֶד הַזֶּה (מלכים א' ג ט), אפשר מי שכתוב בו וַיִּחַפְּם מִכָּל הָאָדָם (שם ה יא), אומר מי יוכל לשפוט, אלא כך אמר

²⁶ עי' שם (ס' י): והנכם היום כוכבי השמים לרוב. אתם קיימים כיום: מכאן אמרו ז' כיתות של צדיקים בגן עדן זו למעלה מזו. כת ראשונה תהלים קמ אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. כת שניה שם סה אשרי תבחר ותקרב לשכון חצריך בחרתי הסתופף בבית אלהי מדור באהלי רשע. כת שלישית שם פד אשרי יושבי ביתך. כת רביעית שם טו מי יגור באהליך. כת חמישית שם מי ישכון בהר קדשך. כת ששית שם כד מי יעלה בהר ה'. כת שביעית שם מי יקום במקום קדשו. ר' שמעון בן יוחי אומ' לשבע שמחות פניהם של צדיקים ראויים לעתיד לבוא לחמה וללבנה לרקיע לכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורת בית המקדש. לחמה וללבנה מנין שה' ש' ו יפה כלבנה ברה כחמה. לרקיע מנין שנא' דניאל יב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. לברקים מנין שנ' נחום ב וכברקים ירוצצו. לשושנים מנין שנא' תהלים מה למנצח על שושנים לבני קרח. למנורת בית המקדש מנין שנא' זכרי' ד ושנים זיתים עליה אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה.

²⁷ עי' שם (ס' יא): ה' אלהי אבותיכם יוסיף עליכם ככם אלף פעמים. אמרו לו רבינו משה אי איפשי לנו שתברכנו. הקב"ה הבטיח את אברהם אבינו אמר (בראשית כו) והרבתי את זרעך ככוכבי השמים (שם יג) ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואתה נותן קצבה לברכותינו. משל למלך שהיו לו נכסים הרבה והיה לו בן קטן והיה צריך לצאת למדינת הים אמר אם אני

²² עי' שם: בואו ורשו את הארץ אמר להם כשאתם נכנסין לארץ אין אתם צריכים כלי זיין אלא קובע דיופטין ומחלק.

²³ עי' ספרי שם (ס' ח): מה ת"ל לאברהם ליצחק וליעקב, כדי אברהם בעצמו, כדי יצחק בעצמו כדי יעקב בעצמו. משל למלך שנתן לעבדו שדה אחת במתנה ולא נתנה לו אלא כמות שהיא עמד העבד והשביחה ואמר מה בידי לא נתנה לי אלא כמות שהיא חזר ונטעה כרם אמר מה בידי לא נתנה לי אלא כמות שהיא. כך כשנתן הקב"ה לאברהם אבינו את הארץ לא נתנה לו אלא כמות שהיא שנאמר (בראשית יג) קום לך בארץ לארצה ולרחבה כי לך אתננה. עמד אברהם והשביחה שנאמר שם (שם כא) ויטע אשל בבאר שבע עמד יצחק והשביחה שנאמר (שם כו) ויזרע יצחק בשנה ההיא מאה שערים ועמד יעקב והשביחה שנאמר (שם לג) ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו.

²⁴ עי' שם (ס' ט): ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה אני אומר.

²⁵ עי' ספרי שם: לא אוכל לבדי שאת אתכם. אפשר שלא היה יכול משה לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד להם את המן והגיו להם את השליו ועשה להם נסים וגבורות ולא היה יכול לדונם, אלא כך אמר להם, ה' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם.

מבינים דבר מתוך דבר. זהו ששאל אַרְיֹס את ר' יוסי, מה בין חכמים לנבונים, חכם דומה לשולחני עשיר, כשמביאין לו דינרין לראות רואה (וכשאיין מביאין לו) יושב ותוהה, נכון דומה לשולחני תגר, כשמביאין (לו מעות) לראות רואה, וכשאיין מביאין (לו) הוא מְחַזֵּר ומביא (משלו):³² וידעים לשבטיכם. שהם ניכרים לכם, שאם בא לפני מעוטף בטליתו, איני יודע מי הוא, ומאיזה שבט הוא, ואם הגון הוא, אבל אתם מכירין בו, שאתם גדלתם אותו, לכך נאמר וידועים (לשבטיכם):³³ בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם, שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה:³⁴ ואשם. חסר יו"ד, למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם, שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה:³⁵

³² עי' שם: חכמים ונבונים. זה ששאל אריוס את ר' יוסי אמר לו איזהו חכם אמר לו המקיים תלמודו אתה אומ'או אינו אלא נבון א"ל הרי כבר נאמר נבונים. מה בין נבונים לחכמים חכמים דומים לשולחני עשיר שמביאים לראות רואה כשאיין מביאים יושב ותוהה. נבון דומה לשולחני תגר כשאיין מביאין לו לראו' מביא משלו ורואה.

³³ עי' שם: וידועים לשבטיכם. שיהיו ידועים לכם, הרי שמתעטף בטליתו ובא וישב לפני איני יודע מאיזה מקום הוא ומאיזה שבט הוא אבל אתם מכירים אותו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם שיהיו ידועים לכם. רבן שמעון בן גמליאל אומר כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומר' מה ראה איש פלוני לישיב ומה ראה איש פלוני שלא לישיב לכך נא' וידועים לשבטיכם שיהיו ידועים לכם.

³⁴ עי"ש: אנשים חכמים וידועים. שיהיו מכובדים עליכם ראשיכם במקח ראשיכם במכר ראשיכם במשא ובמתן ראשיכם בכניסה ויציאה נכנס ראשון ויוצא אחרון לכך נאמר ואתן אותם ראשים.

³⁵ עי' שם (ס' טו): ואשימם בראשיכם אם שמרתם את דבריכם הרי ראשיכם שמורים ואם לא שמרתם את עצמכם אין ראשיכם שמורים מלמד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם. וכן הוא אומר (יחזקאל ג) בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני.

לקבל (שכר), לא אוכל, זו היא (שאמרתי) (ס"א שאמרנו) לכם [שאמרנו], לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה:²⁸ טרחכם. מלמד שהיו (ישראל) טרחנין, היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין, אומר יש לי עדים להביא, יש לי ראיות להביא, מוסיף אני עליכם דיינין (ספרי דברים ס" יב): ומשאכם. מלמד שהיו אפיקורסין, הקדים משה לצאת, אמרו מה ראה (בן עמרם) לצאת, שמא אינו שפוי בתוך ביתו, איחר לצאת, אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת, מה אתם סבורים, יושב ויועץ עליכם (עצות רעות) [מצות] וחושב עליכם מחשבות:²⁹ (ס"א מצות וחשבונות): וריבכם. מלמד שהיו רוגנין:³⁰ (יג)הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר: אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים, מה תלמוד לומר אנשים, צדיקים:³¹ חכמים. כסופים: ונבונים.

מניח את נכסי ביד בני הוא עומד ומבזבז אותם אלא הריני ממנה אפוטרופא עד שיגדל משהגדיל הבן ההוא אמר לו לאפוטרופא תן לי הכסף וזהב שהניח לי אבא בידך עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו אמר לו כל מה שנתתי לך לא נתתי לך אלא משלי אבל מה שהניח לך אביך הרי הוא שמור לך כך אמר להם משה לישראל ה' אלהיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים זו משלי יש לכם, ויברך אתכם כאשר דבר לכם. כחול ימים וכצמחי אדמה וכדגי הים וככוכבי השמים לרוב.

²⁸ עי' ספרי דברים (ס' יב): איכה אשא לבדי אמר להם לא מעצמי אני אומר לכם.

²⁹ עי' שם: משאכם. מלמד שהיו אפיקורסין' הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות ומחשב עליכם מחשבות ק"ו משל בית און כענין שנא' ואון בן פלת בני ראובן בידוע שאשתו יועצתו לכך נאמר ומשאכם.

³⁰ עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז תתא): וריבכם, מלמד שהיו רוגנים היה אחד מהן מוציא סלע בשביל ליטול שנים, שנים בשביל ליטול ג', לכך נאמר וריבכם ללמד שהיו רוגנים.

³¹ עי' ספרי דברים (ס' יג): וכי עלתה על דעתנו נשים, ומה ת"ל אנשים, וותיקים כסופים.

אחרון ויוצא ראשון³⁹: שרי אלפים. אחד ממונה על אלף: שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושטרים. מניתי עליכם לשבטיכם, אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין⁴⁰: (מז) ואצוה את שפטיכם. אמרתי להם הוו מתונים בדין, אם בא דין לפניך פעם (אחת) שתים ושלוש, אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה, אלא היו נושאים ונותנים בו⁴¹: בעת ההוא. משפטיים אמרתי להם, אין עכשיו כלשעבר, לשעבר הייתם ברשות עצמכם, עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור⁴²: שמע. לשון הווה, אודנ"ט בלע"ז (הערענד), כמו זכור (שמות כ ח) וְשָׁמֹר (להלן היב): ובין גרו. זה בעל דינו, שאוגר עליו דברים, דבר

(יד) ותענו אתי וגו'. חלטתם את הדבר להנאתכם, היה לכם להשיב, רבינו משה, ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך, לא ממך שנצטערת עליה, אלא ידעתי מחשבותיכם, (ש) הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה, אם (אין) [אינו] מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים³⁶: לעשות. אם הייתי מתעצל, אתם אומרים עשה מהרה: (מז) ואקח את ראשי שבטיכם. משפטיים בדברים, אשריכם, על מי באתם להתמנות, על בני אברהם יצחק ויעקב, על בני אדם שנקראו אחים ורעים, חלק ונחלה, וכל לשון חבה³⁷: אנשים חכמים וידעים. אבל נבונים לא מצאתי, זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה, ולא מצא אלא שלשה, אנשים צדיקים, חכמים, וידועים³⁸: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד, ראשין[כ]ם במקח, ראשים בממכר, ראשים במשא ומתן, נכנס (מביתו לב"ה)

³⁹ עי' מדרש תנאים לדברים פרק א: שיהיו מכובדים עליכם ראשיכם במקח ראשיכם במכר ראשיכם במשא ובמתן ראשיכם בכניסה ויציאה נכנס ראשון ויוצא אחרון לכך נאמר ואתן אותם ראשים.

⁴⁰ עי' ספרי (דברים סי' טו): ושטרים. אלו הלויים המכין ברצועה כענין שנאמר (ד"ה ב יט) ושטרי הלויים לפניכם. ואומר (נחמיה ח) והלויים מחשים לכל העם.

⁴¹ עי' ספרי שם (סי' טז): ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק. אמרתי להם הוו מתונים בדין שאם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלוש אל תאמר כבר בא דין זה לפני ושניתיו ושלשתיו אלא הוו מתונים בדין. וכך היו כנסת הגדולה אומרים, הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה.

⁴² עי' ספרי שם: בעת ההיא לאמר. לשעבר הייתם עומדים ברשות עצמיכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור. מעשה בר' יוחנן בן נורי ור' אלעזר בן חסמא שהושיבו רבן גמליאל בישיבה ולא הרגישו בהם התלמידים. לעת ערב הלכו וישבו אצל התלמידים. כך היתה מדתו של רבן גמליאל כשהיה נכנס ואומר שאלו בידוע שאין שם קנתור כשהיה נכנס ולא היה אומר שאלו בידוע שיש שם קנתור. נכנס ומצא את ר' יוחנן בן נורי ואת ר' אלעזר בן חסמא שישבו להם אצל התלמידים אמר להם ר' יוחנן בן נורי ור' אלעזר בן חסמא הודעתם לצבור שאתם מבקשים לעשות שררות על הצבור, לשעבר הייתם ברשות עצמיכם, מכאן ואילך הרי אתם עבדים ומשועבדים לצבור.

³⁶ עי' שם (סי' יד): ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות. היה לכם לומר רבינו משה ממי נאה ללמוד תורה ממך או מתלמידך או מתלמידי תלמידך. ולא ממך שנצטערת עליהם כענין שנ' שמות לד ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה אלא יודע אני מה שתחת עקבי רגליכם הייתם אומרים עכשיו הוא ממנה עלינו דיינים שהם מונים אלף חסר פרוטרוט. אם אינו שומע אנו מביאים לו דורון והוא נושא לנו פנים בדין לכך נאמר ותענו אותי. כשהייתי מתעצל הייתם אומרים יעשה מהרה.

³⁷ עי' שם (סי' טו): ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים ואצוה את שופטיכם. משכתי בדברי' אמרתי להם אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב בני אדם שנקראו אחים ורעים חבל נחלתו צאן מרעיתו וכל לשון חיבה.

³⁸ עי' ספרי (דברים סי' טו): אנשים חכמים וידועים. זה אחד מז' מדות שאמר לו יתרו למשה הלך ולא מצא אלא ג' אנשים חכמים וידועים. ועי' המשך ממדרש תנאים: ואלו הן השבע מדות שצריך שיהיו כולן אפלו בבית דין של שלשה חכמה יראה וענוה ושנאת ממון ואהבת האמת ואהבת הבריות להן ובעלי שם טוב וכו'.

איש. לא תיראו (ספרי יז). דבר אחר לא תגורו, לא תכנים דבריך (מפני איש), לשון אג"ר בק"ץ (משלי י ה):⁴⁷ כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין, אתה מזקיני להחזיר לו, נמצא שְׁהִפִּיתָ עלי המשפט⁴⁸: תקרבון אלי. על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד⁴⁹, וכן שמואל

וזה מצוה לפרנסו אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות ת"ל כקטן כגדול תשמעון. ד"א כקטן כגדול תשמעון שמא תאמר היאך אני פוגם בכבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו ולכשיצא חוץ אומר ליתן לו שאתה חייב לו ת"ל כקטן כגדול תשמעון.

⁴⁷ ע"י סנהדרין (ו ע"ב): [רבי יהושע בן לקיש] [רבי יהודה בן לקיש] אמר שנים שבאו לדין אחד רך ואחד קשה עד שלא תשמע דבריהן או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה אתה רשאי לומר להם אין אני נזקק לכם שמא נתחייב חזק ונמצא חזק רודפו משתשמע דבריהן ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה יכול לומר להן איני נזקק לכם שנאמר לא תגורו מפני איש רבי יהושע בן קרחה אומר מניין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר מניין שלא ישתוק שנאמר לא תגורו מפני איש רבי חנין אומר לא תכניס דבריך מפני איש.

⁴⁸ ע"י שם (ח ע"א): כי המשפט לאלהים הוא אמר רב חמא ברבי חנינא אמר הקדוש ברוך הוא לא דיין לרשעים שנוטלין מזה ממון ונותנים לזה שלא כדין אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו.

⁴⁹ ע"י ספרי (דברים סי' יז): והדבר אשר יקשה מכם. אמר לו הקב"ה למשה אתה דן דין קשה חייך שאני מודיעך שאין אתה דן דין קשה שאני מביא עליך דין קשה שתלמיד תלמידך יכול לשמוע ואין אתה יכול לשומעו ואיזה זה דינו של בנות צלפחד. וכך הוא אומר (במדבר כז) ויקרב משה את משפטן לפני ה'. וכן הוא אומר (ש"א ט) ויגש שאול אל שמואל בתוך השער ויאמר שאול איזה בית הרואה ויען שמואל אל שאול ויאמר אנכי הרואה אמר לו הקב"ה אתה רואה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתתי הודיע לו בשעה שאמר לו (שם טז) מלא קרנך שמן ולך ואשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך מהו אומר שם ויהי בבואן וירא אליאב ויאמר אך נגד ה' ומשיחו. אמר לו הקב"ה לא אמרת שאני הרוא' אמר לו הקב"ה אל תביט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו כי האדם יראה לעיני' וה' יראה ללבב.

אחר ובין גרו, אף על עסקי דירה, בין חלוקת אחים, אפילו בין תנור לכיריים⁴³: (יז) לא תכירו פנים במשפט. זה הממונה להושיב הדיינין, שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין, איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר, והוא אינו בקי בדינין, נמצא מחייב את הזכאי (ו) מזכה את החייב, מעלה אני על מי שְׁמָנְהוּ כאילו הכיר פנים בדין⁴⁴: כקטן כגדול תשמעון. שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה, שאם קדם ובא לפניך, לא תסלקנו לאחרון⁴⁵. דבר אחר כקטן כגדול תשמעון כתרנומו, שלא תאמר, זה עני הוא, וחבירו עשיר ומְצַוֶּה לפרנסו, אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. דבר אחר, שלא תאמר, [זה עני הוא] היאך אני פוגם (ב) בכבודו של עשיר זה בשביל דינר, אזכנו עכשיו, וכשיצא לחוץ אומר (אני) לו, תן לו שאתה חייב לו⁴⁶: לא תגורו מפני

⁴³ ע"י שם: ובין גרו. זה שאוגר עליו דברים אמר לו חרשת בתוך שלי והוא אומר לא חרשתי. הוא אומר המית שורך את עבדי והוא אומר לא המית לכך נאמר בין גרו שאוגר עליו דברים. ד"א ובין גרו זה שכנו. ד"א ובין גרו זה שושבינו. ד"א ובין גרו זה חותנו.

ע"י סנהדרין (ז ע"ב): ושפטתם צדק אמר ריש לקיש צדק את הדין ואחר כך חתכהו בין איש ובין אחיו (ובין גרו) אמר רב יהודה אפילו בין בית לעלייה ובין גרו אמר רב יהודה אפילו בין תנור לכיריים.

⁴⁴ ע"י ספרי דברים (סי' יז): לא תכירו פנים במשפט. זה הממונה להושיב הדיינים. שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דיין ואיש פלוני גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין איש פלוני הלווני ממון אושיבנו דיין איש פלוני יודע בכל לשון אושיבנו דיין נמצאת מזכה את החייב ומחייב את הזכאי לא מפני שהוא רשע ולא מפני שאינו יודע מעלה עליו כאלו הכיר פנים בדין.

⁴⁵ ע"י סנהדרין (ח ע"א): כקטן כגדול תשמעון, אמר ריש לקיש, שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה למאי הלכתא אלימא לעיוני ביה ומיפסקיה פשיטא אלא לאקדומיה.

⁴⁶ ע"י ספרי דברים (סי' יז): כקטן כגדול תשמעון. שמא תאמר הואיל וזה עני וזה עשיר

הראשים⁵²: וישבו אתנו דבר. באיזה לשון הם מדברים (ספרי ס"ו ב): את הדרך וגו'. אין דרך שאין בה (עקמימות) [עקמומית]⁵³: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש⁵⁴: (כג) וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום, ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות, משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה, אמר לו הן, נותנו אתה לי לנסיון, אמר לו הן, בהרים וגבעות, (אמר לו הן), כיון שראה שאין מעכבו כלום, אמר [לו] הלוקח בלבו, בטוח הוא (זה) שלא אמצא בו מום, (מיד) אמר לו טול מעותיך (ו)איני מנסהו מעתה, אף אני הודיתי לדבריכם, שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב, ואתם לא חזרתם בכם⁵⁵: ואקח מכם. (מן) [בין] הברורים שבכם, מן המסלתיים שבכם⁵⁶: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. מגיד שלא היה שבט לוי עמהם⁵⁷: (כד) עד נחל אשכל. מגיד שנקרא על שם סופו (ספרי ס"ו ב): וירגלו אתה. מלמד שהלכו בה ארבעה

אמר לשאול אנכי הראה (שמואל א' ט יט), אמר לו הקב"ה, חייך שאני מודיעך שאין אתה [ה]רואה, (ו)אימתי הודיעו, כשבא למשוח את דוד, וירא את אליאב ויאמר אף נגד ה' משיחו (שם טו ז), אמר לו הקב"ה, ולא אמרת אנכי הרואה, אל תבט אל מראהו (שם טז): (יח) את כל הדברים אשר תעשון. אלו י' דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות⁵⁰: (יט) המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות, ועקרבים כקשתות⁵¹: (כב) ותקרבוני אלי כלכם. בערבוביא, ולהלן הוא אומר ותקרבוני אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם, ותאמרו הן הראנו וגו' (כ), אותה קריבה היתה הוגנת, ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם, וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם, אבל כאן, ותקרבוני אלי כולכם, בערבוביא, ילדים דוחפין את הזקנים (ו)זקנים דוחפין את

⁵⁰ עי' סנהדרין (לב ע"א): מה בין דיני ממונות לדיני נפשות: דיני ממונות בשלשה ודיני נפשות בעשרים ושלושה. דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה. דיני ממונות מטין על פי אחד בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מטין על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה. דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה. דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה. דיני ממונות המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה דיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אין יכול לחזור וללמד חובה. דיני ממונות דנין ביום וגומרין ביום. דיני נפשות דנין ביום וגומרין ביום. דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה, לפיכך אין דנין לא בערב שבת ולא בערב יום טוב. דיני ממונות הטמאות והטהרות מתחילין מן הגדול דיני נפשות מתחילין מן הצד. הכל כשרין לדון דיני ממונות ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות אלא כהנים ואין ישראלים המשיאין לכהונה. ⁵¹ עי' ספרי דברים (ס"ו יח): ונלך את המדבר הגדול והנורא ההוא. בני אדם שראו נחש' כקורות ועקרבי' כקשתות סרוחים ומושלכים לפניהם עליהם הוא אומר את כל המדבר הגדול והנורא ההוא.

⁵² עי' ספרי דברים (ס"ו ב): ותקרבוני אלי כולכם. בערבוביא. ולהלן הוא אומר שם ה ותקרבוני אלי כל ראשי שבטיכם ילדים מכבדים את הזקנים זקנים מכבדים את הראשים וכאן הוא אומר ותקרבוני אלי כלכם ותאמרו בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים זקנים דוחפים את הראשים. ⁵³ עי' שם: את הדרך אשר נעלה בה, אין לך דרך שאין בה עקמות אין לך דרך שאין בה כמנות אין לך דרך שאין בה פרשות. ⁵⁴ עי' שם: ואת הערים אשר נבוא אליהם. לידע באיזה דרך אנו באים עליהם. ⁵⁵ ספרי עי' שם (ס"ו כא): וייטב בעיני הדבר. ולא בעיני הקב"ה. ואם בעיניו היה טוב למה נכתב על דברי תוכחות משל לאדם שאמר לחבירו מכור לי חמורך זה א"ל הן נותן אתה לי לנסיון אמר לו הן בוא אתה ואני אראך כמה הוא נושא בהר וכמה הוא נושא בבקעה כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר לו בשביל לשאת מעותיו לך נאמר וייטב בעיני הדבר. ⁵⁶ עי' הערה הקודמת. ⁵⁷ עי' ספרי שם: איש אחד לשבט. מה אני צריך לומר ואקח מכם "ב אנשים מגיד הכתוב שלא היה שבט לוי עמהם.

(כט) לא תערצון. לשון שבירה כתרנומו, ודומה לו בערוץ נחלים לשבן (איוב ל ז), לשבור נחלים: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא שלמעלה הימנו, ככל אשר עשה אתכם במצרים, ועשה אף במדבר אשר ראית אשר נשאלך וגו': כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך האלהים ההלך לפני משה וישראל וגו' (שמות יד יב), משל למהלך בדרך ובנו לפניו, באו לסטים לשבותו וכו': (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ, אינכם מאמינים בו: (לג) לראתכם. כמו להראותכם, וכן לנחתם הדרך (שם יג כא), וכן לשמע בקול תורה (תהלים כו ז), וכן לקחת לגיד ביזרעאל (מלכים ב' ט טו): (לו) אשר דרך בה. חבורן, שנאמר ויבא עד חבורן (במדבר יג כב): (לז) התאנף. נתמלא רוגז: (מ) פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ, קלקלתם וגרמתם לכם עקוב: פנו לכם. לאחורייכם, ותלכו במדבר לצד ים סוף, שהמדבר שהיו (הולכים) [מהלכין] בו לדרומה של הר שעיר, היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר, עתה המשכו לצד הים ותסכבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: (מא) ותהינו. לשון הָנְנוּ וְעָלִינוּ אֶל הַמָּקוֹם (במדבר יד ט), זה הלשון שאמרתם לשון הן, כלומר נזדמנתם: (מב) לא תעלו. לא עלייה תהא לכם אלא ירידה⁶²: (מד) כאשר תעשינה הדברים. מה הדבורה הזאת, כשהיא מכה את האדם מיד מתה, אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים⁶³: (מה) ולא

אומנין שתי וערב (שם): (כה) ויורדו אלינו. מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות⁵⁸: ויאמרו טובה הארץ. מי הם שאמרו טובתה, יהושע וכלב (שם סי כג): (כו) ותמרו. לשון התרסה, התרסתם כנגד מאמרו: (כז) ותרגנו. לשון הרע, וכן דברי נְרַגְנָן (משלי יח ח), אדם המוציא דבה: בשנאת ה' אתנו. והוא היה אוהב אתכם, אבל אתם שונאים אותו, משל הדיוט אומר, מה דבִּלְבָבְךָ עַל רַחֲמֶךָ מִה דבִּלְבָבִיהָ עַלְךָ⁵⁹: בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה, משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים, ויש לו שתי שדות אחת של שקינא ואחת של בעל, למי שהוא אוהב נותן של שקינא, ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל, ארץ מצרים של שקינא היא, שנילוס עולה ומשקה אותה, וארץ כנען של בעל, והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען⁶⁰: (כח) ערים גדלת ובצורת בשמים. דברו הכתובים לשון הַבָּאִי⁶¹:

⁵⁸ עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז תתה): ויורדו אלינו, מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות שנאמר עלה נעלה וירשנו אותה וגו' ויעלו ויתורו וגו' ואומר ויעלו ממצרים. ספרי ⁵⁹ עי' ספרי דברים (סי' כד): בשנאת ה' אותנו. אפשר שהקב"ה שונא את ישראל והי' כבר נאמ' (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' אלא הם שונאים את הקב"ה משל הדיוט הוא מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך.

⁶⁰ עי' במדבר רבה (פרשה יז פסקה ג): ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם לרעה ותקרבון אלי כלכם ותאמרו וכתוב ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הקב"ה אמר אהבתי אתכם והן אומרים בשנאת ה' אותנו היו דורשין ואומרים תדע לך שהוא שונא אותנו מלך ב' י' יש לו שני בנים ויש לו ב' שדות אחת של שוקי ואחת של בעל לא למי שהמלך אוהב נותן של שוקי ולאותו ששונא הוא נותן של בעל ארץ מצרים של שוקי והיינו בתוכה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען.

⁶¹ עי' תמיד (כט ע"א): אמר רבי אמי, דברה תורה לשון הבאי, דברו נביאים לשון הבאי דברו חכמים לשון הבאי דברה תורה לשון הבאי דכתיב ערים גדולות ובצורות בשמים בשמים ס"ד, אלא גוזמא.

⁶² עי' במדבר רבה (פרשה יז פסקה ג): ויאמר ה' אמור להם לא תעלו ולא תלחמו, סבור הייתי לעלות אתכם עכשיו לא תעלו ירידה היא לכם.

⁶³ עי' שם: מהו הדבורים מה הדבורה הזו כיון שהיא מכה לאדם מיד היא מתה אף אתם כיון שהיה אחד מהם נוגע בכם מיד היתה נפשו יוצאה מה הדבורה הזו פורחת כך היו פורחים עליכם לשעבר היו שומעים שמעכם

לעשו. מאברהם, עשרה עממים נתתי לו, שבעה לכם, וקיני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר, אחד מהם לעשו, ושנים לבני לומ, בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיה אומר על אשתו אחותו היא, עשאו כבנו⁶⁷: (ו) תכרו. לשון מקה, וכן אֲשֶׁר פָּרִיתִי לִי (בראשית נ ה), שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה⁶⁸: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את טובתו להראות כאילו אתם עניים, אלא הראו עצמכם עשירים: (ח) ונפן ונעבר. לצד צפון, הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית: (ט) ואל תתגר וגו'. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה, אבל מִיָּרָאִים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים, לפיכך כתיב

שמע ה' בקלכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי⁶⁴: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י"ט שנה, שנאמר כימים אשר ישבתם, בשאר המסעות, והם היו ל"ח שנה, (י"ט) מהם עשו בקדש, וי"ט שנה הולכים (ומטורפים) [ומיטרפים] וחזרו לקדש, כמו שנאמר וַיִּנְעַם בְּמֶדְבַּר (שם לב יג). כך מצאתי בסדר עולם (פרק ה⁶⁵): (א) ונפן ונסע המדברה. אילו לא חטאו, היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפון, ובשביל שקלקלו, הפכו לצד המדבר, שהוא בין ים סוף לדרומו של הר (שעיר), והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך (ים סוף, דרך יציאתן ממצרים) [יציאתן למצרים] שהוא במקצוע דרומית מערבית, משם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפנה. סובו לכם לרוח מזרחית, מן הדרום לצפון פניכם לצפון, נמצאו הולכין את רוח מזרחית, וזה שנאמר וַיָּבֵא מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב (שופטים יא יח): (ד) ונשמרתם מאד. ומהו השמירה, אל תתגרו בם: (ה) עד מדרך כף רגל. אפילו [כדי] מדרך כף רגל, כלומר אפילו [מקום] דריסת הרגל איני מְרַשָּׁה לכם (לעבור) [לעשות] בארצם שלא ברשות. ומדרש אגדה (בראשית רבתי וישלח), עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים, שנאמר וְעָמְדוּ רַגְלָיו וְגו' (זכריה יד ה)⁶⁶: ירשה

אומר עד ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכריה י"ד ד). ר' שמואל בר נחמני אמר עד יבא אותו שכתוב בו דרך ככב מיעקב (במדבר כ"ד י"ז) זה מלך [המשיח] ועליו נאמר ועלו מושיעים בהר ציון (עובדיה א' כ"א).

⁶⁷ עי' בראשית רבה (פרשה מד פסקה כג): רבי חלבו בשם רבי אבא בשם רבי יוחנן כך עלה בדעתו של מקום להנחיל להם לישראל ארץ עשרה עממים את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני ולא נתן להם אלא ז' את החתי ואת הפרזי ואת הרפאים ואת האמורי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסי הרי שבעה. ולמה נתן להם שבעה ואיזה הם הג' שלא נתן להם רבי אומר ערביה שלמייה נוטייה רבי שמעון בן יוחאי אומר דרמוסקוס ואסייא ואספמיא ר"א בן יעקב אמר אסיא ותרקי וקרטיגינה רבנן אמרי אדום ומואב וראשית בני עמון הם הג', שלא נתן להם בעוה"ז אדום שנאמר (דברים ב) כי לא אתן לך מארצו ירושה כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ובמואב כתיב (שם) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה קנזי הוא מעשו קיני וקדמוני הוא מעמון ומואב אבל לימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב"ה אבל עכשיו שבעה נתן להם שנאמר (שם ז) שבעה גוים רבים ועצומים ממך אמר רבי יצחק חזירתא רעיא בעשרה ואימרתא ולא בחד כל אילין אמר הקב"ה לאברהם דיהב ליה את הקיני ואת הקנזי וגו'.

⁶⁸ עי' ראש השנה (כו ע"א): רבי כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה למאי נפקא מינה, לפרושי אשר כריתי לי.

ומתים שנאמר (שמות טו) שמעו עמים ירגזון, ועכשיו וירדפו ויכתו אתכם ותשובו ותבכו לפני ה'.

⁶⁴ עי' שם: ולא שמע ה' כביכול עשיתם מדת הדין כאילו אכזרי אמר רבי שמואל בר נחמני אוי להם לרשעים שהן עושין למדת הדין כאילו אכזרי.

⁶⁵ ז"ל: והימים אשר הלכנו בקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה וגו'. י"ט שנה היו חוזרים ומטורפין, וי"ט שנה ישבו בקדש ברנע שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם.

⁶⁶ ז"ל: עד אשר אבא אל אדוני שעירה. וכה"א עד מדרך כף רגל (דברים ב' ה') ר' מאיר

שנה [ומעלה] היוצאים בצבא: (יח)אתה עבר היום את גבול מואב וגו' (יט)וקרבת מול בני עמון וגו'. מכאן שארץ עמון לצד צפון: (כ)ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא, לפי שהרפאים ישבו בה לפנים, אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: (כג)והעוים הישבים בחצרים וגו'. עוים מפלשתים הם⁷³, שעמהם הם נחשבים בספר יהושע (יג ט), שנאמר הַמִּשֶׁת סְרְנֵי פְלִשְׁתִּים הָעֲזִיתִי וְהָאֲשֻׁדִי הָאֲשַׁקְלוֹנִי הִגִּיתִי וְהָעֲקָרוֹנִי וְהָעֲוִים, ומפני השבועה

וַיָּגֵר מוֹאֵב מִפְּנֵי הָעָם (במדבר כב ט), שהיו שוללים ובוזזים אותם, אבל בבני עמון נאמר וְאֵל תִּתְּנֶנּוּ בָם (להלן פסוק יט), שום גרוע, בשכר צניעות אמם, שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה, שקראה שם בנה מואב⁶⁹: ער. שם המדינה: (י)האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם, לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים, אבל לא זו היא, כי אותם רפאים הורשתי מפני בני לוט, והושבתים תחתם: (יא)רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבים אותם אמים, כענקים הנקראים רפאים, על שם שכל הרואה אותם ידיו מתרפות⁷⁰: אמים. על שם שאימתם מוטלת על הבריות, וכן ובשעיר ישבו החורים ונתתים לבני עשו⁷¹: (יב)יירשום. לשון הוזה, כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים: (טו)היתה בם. למהר ולהומם בתוך מ' שנה, שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר: (טז)ויהי כאשר תמו וגו'. (יז)וידבר ה' אלי וגו'. אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה זו וידבר, אלא ויאמר, ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים, לא נתיחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת, ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים, אלא בשביל ישראל⁷²: אנשי המלחמה. מבן עשרים

שבזכותם הוא מדבר עמי שכל שלשים ושמונה שנה שהיה כועס על ישראל לא היה מדבר עמו שנא' ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב המחנה וידבר ה' אלי לאמר (דברים ב טז ז). אמר ר' שמעון בן עזאי איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו. ולא עם משה בלבד היה מדבר בזכות ישראל אלא עם הנביאים כולם לא דבר אלא בזכות ישראל שנאמר ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם וכתוב ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר יי' וגו' (יחזקאל ג טו טז) וכתוב ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי' אל ירמיהו וגו' (ירמיה מב ז). וכן אתה מוצא בברוך בן נריה שהיה מתרעם לפני המקום אמרת אוי נא לי כי יסף יי' יגון על מכאובי (שם מה ג) מה נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים. יהושע שמש משה ושרתה עליו רוח הקודש. אלישע שמש אליהו ושרתה עליו רוח הקודש מה נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים. יגעת באנחתי ומנוחה לא מצאתי וגו' ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר ותנח עליהם הרוח (במדבר יא כו) ואומר נחה רוח אליהו על אלישע (מלכים ב' ב טו) ואומר נחה עליו רוח יי' (ישעיה יא ב) בא וראה מה המקום משיבו כה תאמר אליו כה אמר ה' הנה אשר בניתי אני הורס וגומר ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש ואין גדולות אלא נבואה שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע (מלכים ב' ח ד) ואו' קרא אלי ואענך ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם (ירמיה לג ג) אמר ברוך בן נריה אם אין כרם אין סייג אם אין צאן אין רועה מפני מה כי הנני מביא רעה אל כל בשר וגו' ונתתי לך את נפשך לשלל אל המקום אשר תלך שם (שם מה ה). הא בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל.

⁷³ עי' חולין (ס ע"ב): כפתורים ליפקו מעוים דהיינו פלשתים וליתו ישראל ליפקו מכפתורים.

⁶⁹ עי' נזיר (כג ע"ב): שאין הקדוש ברוך הוא מקפח אפי' שכר שיחה נאה דאילו בכירה דקריתיה מואב א"ל רחמנא אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה מלחמה הוא דלא אבל צעורי צערינן ואילו צעירה דקריתיה בן עמי אמר ליה אל תצורם ואל תתגר בם אפילו צעורי לא תצערינן כלל.

⁷⁰ עי' בראשית רבה (פרשה כו סי' ז): הנפלים היו בארץ בימים ההם. ז' שמות נקראו להם אימים רפאים גבורים זמזומים ענקים עוים נפילים. אימים, שכל מי שראה אותן היתה אימתן נופלת עליו. רפאים שכל מי שראה אותן היה לבו רפה כשעוה.

⁷¹ עי' הערה הקודמת.
⁷² עי' מכילתא בא (מסכתא דפסחא פרשה א): ר' עקיבא אומר לאמר צא ואמור להם

תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו⁷⁷:
 (לב) ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור
 לו, ללמדך שלא היו צריכין זה לזה⁷⁸:
 (לג) ואת בניו. בנו כתיב, שהיה לו בן גבור
 כמותו (מדרש חסרות ויתרות דברים אות קט):
 (לד) מתם. אנשים, בביזת סיחון נאמר בזונו
 לנו, לשון ביזה, שהיתה חביבה עליהם
 ובוזזים איש לו, וכשבאו לביזת עוג כבר
 היו שבעים ומלאים, והיתה בזויה בעיניהם,
 ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים (ולא
 נטלו) כי אם כסף וזהב, לכך נאמר בַּזונו
 לָנו לשון בזיון [וביזונו], כך נדרש בספרי
 (בלק סי' א) כפי וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשָׂטִיִּים (כמדבר כה
 א)⁷⁹: (לז) כל יד נחל יבק. כל אצל נחל יבק:
 וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא לכבוש,
 הנחנו: (א) ונפן ונעל. כל [ל]צד צפון הוא
 עלייה: (ב) אל תירא אתו. ובסיחון לא
 הוצרך לומר אל תירא אותו, אלא מתיירא
 היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש

שנשבע אברהם לאבימלך, לא יכלו
 ישראל להוציא ארצם מידם⁷⁴, והבאתי
 עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם,
 ועכשיו אתם מותרים לקחתה מידם:
 (כה) תחת כל השמים. למד, שעמדה חמה
 למשה ביום מלחמת עוג (ס"א סיחון), ונודע
 הדבר תחת כל השמים: (כו) ממדבר
 קדמות. אע"פ שלא צוני המקום לקרוא
 לסיחון לשלום, למדתי ממדבר סיני, מן
 התורה שקדמה לעולם, כשבא הקב"ה
 ליתנה לישראל חזר אותה על עשו
 וישמעאל, וגלוי לפניו שלא יקבלוה,
 ואע"פ כ פתח להם בשלום, אף אני קדמתי
 את סיחון בדברי שלום⁷⁵. דבר אחר
 ממדבר קדמות, ממך למדתי שקדמת
 לעולם, יכול היית לשלוח ברק אחד
 ולשרוף את המצריים, אלא שלחתי מן
 המדבר אל פרעה, לאמר שלח את עמי
 בַּמָּתוּן⁷⁶: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא
 לענין לעבור את ארצם, אלא לענין מכר
 אוכל ומים: עד אשר אעבר את הירדן.
 מוסב על אעברה בארצך: (לא) החלתי תת
 לפניך. כָּפָה שר של אמוריים של מעלה

⁷⁷ עי' דברים רבה (פרשה א פסקה כג): מהו
 ראה החלתי אמר לו הקב"ה למשה משה ראה
 שהפלתי שר שלהן א"ר אבא בר כהנא כמלך
 שאוסר שונאו של בנו לפניו ואומר לו עשה בו
 כל מה שאתה מבקש.

⁷⁸ עי' שיר השירים רבה (פרשה ד):
 ממעונות אריות, זה סיחון ועוג, מה הארי הזה
 שחוק, כך היו סיחון ועוג שחוצים וגבורים,
 שלא היה בין זה לזה אלא מהלך יום אחד
 בלבד ולא זה בא לסיועו של זה ולא זה בא
 לסיועו של זה.

⁷⁹ ז"ל: וישב ישראל בשטים במקום השטות
 לפי שהיו ישראל במדבר ארבעים שנה לא
 מקום זרע ותאנה וגפן ורמון באו ועשו מלחמה
 עם סיחון ועוג ונפלו בידן ונטלו כל מה שלהם.
 מלכות זו מתגאה ומשתחצת אין לה אלא
 ארבע מדינות שראויות למלכות ואלו הם
 אביא ואלכסנדריא וקרטיגני ואנטוכיא ואלו
 היו להם ששים עיר וכולם ראויות למלכות
 שנאמר ששים עיר כל חבל ארגוב ממלכת עוג
 בבשן (דברים ג ד) [ובאו ישראל ועשו מלחמה
 עמהם ונפלו בידם ונטלו כל מה שלהם אבל]
 משנתמלאו ישראל בבזה התחילו מבזבזין את
 הבזה מקרעים כסות ומשליכים [מעקרין]
 בהמה ומשליכים לפי שלא היו מבקשים אלא
 כלי כסף וכלי זהב שנאמר וכל הבהמה ושלל
 הערים בזונו לנו (שם ז).

⁷⁴ עי' שם: והעוים היושבים בחצרים עד
 עזה. מאי נפקא לן מינה מדאשבעיה אבימלך
 לאברהם אם תשקור לי ולניני ולנכדי אמר
 הקדוש ברוך הוא ליתו כפתורים ליפקו מעוים
 דהיינו פלשתים וליתו ישראל ליפקו
 מכפתורים.

⁷⁵ עי' תנחומא דברים (הוספה, פרק י):
 ממדבר קדמות, מן התורה למדתי שקדמה
 לכל, כשבאתה ליתן אותה גלוי היה לפניך
 שאין בני עשו ובני קטורה מקבלין אותה,
 ואע"פ כ קימת ותבעת אותה להם שיקבלו
 אותה, לכך ואשלח מלאכים, אמר הקדוש ברוך
 הוא אתם שואלים שלום, חייכם אתם יורשים
 את ארצם בשלום, שנאמר וענוים יירשו ארץ
 והתענגו על רוב שלום (תהלים לז יא).

⁷⁶ עי' שם: ממדבר קדמות (דברים ב כו).
 מהו ממדבר קדמות, אמר לו משה ממך למדתי
 שקדמת לעולם, יכול היית לשלוח ברק אחד
 לשרוף המצריים, ולא עשית, אלא שלחתי
 לפרעה, שנאמר שלח את עמי (שמות ה א), הוי
 קדמות.

באמת איש. באמת עוג: (יב) ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא. האמורה למעלה, מנחל ארנון ועד הר הרמון: מערער אשר על נחל ארנן. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו, על נתתי לראובני ולגדי, אבל לענין ירושה עד הר הרמון היה: (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאברהם: (טז) תוך הנחל וגבל. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו, כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: (יז) מכנרת. מעבר הירדן המערבי (היה) [היא], ונחלת בני גד מעבר הירדן המזרחי, ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר לשפתו עד כנרת, וזהו שנאמר והירדן וגבול, הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראובן ובני גד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה, לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם, שנאמר וְטָרַף וְרוּעַ אֶף קָדְקֵד (לקמן לג ט): חסלת פרשת אלה הדברים

לאברהם, שנאמר וַיְבֵא הַפְּלִיט (בראשית יד יג), והוא עוג⁸⁰: (ד) חבל ארגב. [כך נקראת שם ההרפכיא] מתרגמינן בית פֶּלֶךְ מְרֻכְנָא, וראיתי תרגום ירושלמי (תרגום שני א ג) במגלת אסתר קורא פלטיין מרכונין, למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך, כלומר שהמלכות נקראת על שמה, וכן את הארגוב דמלכים, אצל היכל מלך הָרְגוּ פֶּקַח (בן רמליהו לַפְּקַחִיהָ (מלכים ב' פו כה), למדתי שכך נקראת שם ההפרכיא) []: (ה) מערי הפרזי. פרזות ופתוחות בלא חומה (ע"י מגילה ב ע"ב), וכן פְּרֻזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַם (זכריה ב ה): (ו) החרם. לשון הוה, הלוך וכלות: (ח) מיד. מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגו'. ובמקום אחר הוא אומר וְעַד הָרַ שִׁיאָן הוא הַרְמוֹן (לקמן ד מה), הרי לו ארבעה שמות, למה הוצרכו ליכתב, להגיד שבה ארץ ישראל שהיו ארבע מלכיות מתפארות בכך, זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא⁸¹: שני. הוא שלג בלשון אשכנזי (שנעע) ובלשון כנעני: (יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים, והוא פלט מן המלחמה, שנאמר וַיְבֵא הַפְּלִיט (בראשית יד יג), זהו עוג⁸²:

⁸⁰ ע"י נדה (סא ע"א): ויאמר ה' אל משה אל תירא. מכדי, סיחון ועוג אחי הו, דאמר מר: סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הו. מאי שנא מעוג דקמסתפי, ומאי שנא מסיחון דלא קמסתפי. א"ר יוחנן אר"ש בן יוחי: מתשובתו של אותו צדיק אתה יודע מה היה בלבו, אמר: שמא תעמוד לו זכות של אברהם אבינו, שנאמר ויבא הפליט ויגד לאברם העברי, ואמר רבי יוחנן: זה עוג שפלט מדור המבול.

⁸¹ ע"י ספרי עקב (סי' א): צידונים יקראו לחרמון שריון ובמקום אחר הוא אומר שם ד עד הר שיאון הוא חרמון נמצא קרוי ד' שמות. וכי מה צורך לבאי העולם בכך, אלא שהיו ד' מלכיות מתכשות, זו אומרת יקרא על שמי וזו אומרת יקרא על שמי. והלא דברים ק"ו פסולת ארץ ישראל ד' מלכיות מתכשות עליה ק"ו לשבחה של א"י.

⁸² ע"י במדבר רבה (פרשה יט פסקה לב): אל תירא אותו שלא עמד גבור בעולם קשה הימנו שנא' (שם ג) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים והוא נשאר מן הגבורים שהרגו

אמרפל וחבריו שנאמר (בראשית יד) ויכו את רפאים בעשתרות קרנים וזה הפסולת שלהם כפריצי זיתים הפלטים בתוך הגפת שנאמר (שם) ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר והם בעלי ברית אברם זה עוג.